

УДК 37.013.43

Л. В. АЙЗІКОВА

м. Миколаїв

ЦІННОСТІ В КОНТЕКСТІ КРОСКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті здійснено аналіз підходів вітчизняних та зарубіжних науковців до визначення поняття цінностей у контексті кроскультурної взаємодії. В результаті дослідження виявлено, що цінності є частиною мотиваційно-потребісної сфери особистості; при цьому їх слід розглядати з урахуванням визначальної ролі соціальних чинників розвитку особистості та регулювання її поведінки.

Ключові слова: кроскультурна взаємодія, цінності, культурні відмінності, цінності особистості, особистісні орієнтації.

Постановка проблеми. Людство розвивається шляхом постійного розширення взаємозв'язку та поглиблення взаємозалежності різних країн, народів та культур. Глобалізація кроскультурних комунікацій виражається в розширенні культурних контактів, запозиченні культурних цінностей та міграції людей, здебільшого молоді.

Глобальний характер процесів розвитку сучасного суспільства спричиняє зіткнення різних культур і національних традицій та формує нові умови для їхнього діалогу. Співіснування різних культур зумовлює необхідність пошуку загальнолюдських основ для взаєморозуміння. Життя людини в новому світі потребує досягнення консенсусу, вміння не відкидати різні культурні традиції та системи цінностей, а зберігаючи власні ціннісні принципи, одночасно поважати та розуміти інші. Будучи одним із найважливіших соціальних інститутів, метою якого є задоволення суспільних потреб, вища освіта має на меті швидко реагувати на всі суспільні зміни та процеси. Тож її завданням є підготовка молоді людини до повноцінного та комфортного функціонування в глобальному полікультурному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Своєрідність кроскультурної взаємодії є предметом дослідження різних галузей знань, зокрема філософії (К. Бергер, С. Гантінгтон, Е. Гірш, Е. Голл, С. Даль, К. Клакхон, А. Кребер, Р. Портер, Д. Трагер та ін.), соціології (В. Іноземцев, Л. Леднева, Е. Некіпелова, М. Тюркін, О. Чудиновських та ін.), культурології (А. Ахутін, А. Воронін, А. Кармін, В. Межуєв, І. Федорова та ін.), соціолінгвістики (О. Ахманова, Д. Беррі, Ю. Дешерієв Л. Ніколь-

ський, Т. Лебр, А. Пуртінг, Г. Тріандіс, Д. Хофстед та ін.), соціальної психології (Г. Андреєва, І. Богомолова, Б. Паригін, Л. Петровська), лінгвокраїнознавства (Н. Алмазова, Є. Верещагін, В. Костомаров, В. Маслова, О. Садохін, І. Стернін), етнопсихології (Р. Бенедикта, Д. Горер, М. Мід та ін.) тощо.

Водночас необхідно зазначити, що низка теоретичних та практичних питань, які стосуються особистісних механізмів здійснення кроскультурної комунікації, є недостатньо дослідженими. Розглядаючи входження особистості в іншокультурне середовище як взаємний контакт та взаємовплив представників різних культур, більшість дослідників підкреслює, що ці процеси є надзвичайно складними. Науковці висловлюють точку зору, що якість кроскультурної взаємодії особистості залежить переважно не від зовнішніх суспільних факторів, а від особистісних характеристик суб'єктів процесу комунікації, що роблять їх активними учасниками взаємодії національних культур різних країн, причому провідними із цих характеристик вважаються цінності та ціннісні орієнтації.

Постановка завдання. Метою публікації є здійснення аналізу підходів вітчизняних та зарубіжних науковців до визначення поняття цінностей у контексті кроскультурної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи кроскультурні процеси як динамічне соціально-культурне явище, що сприяє породженню та розповсюдженню різних зразків поведінки, необхідно зазначити, що головними суб'єктами культури є особистості, які взаємодіють між собою. В змістовій насиченості цих відносин значне місце посідають

уявлення людей про самих себе, і ці уявлення значно різняться від однієї культури до іншої. Сприймаючи за даність особливості своєї культури людина під час зустрічі з представниками інших культур усвідомлює наявність інших форм організації соціального простору.

Тому, в цьому аспекті, кроскультурну взаємодію можна розглядати як взаємодію протилежних ідентичностей, за якою відбувається включення ідентичностей комунікантів одна в одну. Така взаємодія полегшує погодженість відношень у комунікації, визначає її вид та механізми.

Культурні відмінності учасників взаємодії – реальність, яка незмінно існує та розвивається в сучасному соціальному просторі. Цих відмінностей не лише неможливо уникнути, вони стають якісно необхідними. Їхня власна цінність полягає у наданні можливості людині виявити свої творчі потенції. З певної точки зору, культурні відмінності урівноважують людські права та самовизначення, сприяють процесу соціалізації та адаптації особистості до оновленого соціального простору, а також формують культурне різноманіття, необхідне для збереження соціальної стійкості та стабільності соціуму. Культурне різноманіття, у свою чергу, мобілізує здатність до освоєння нового знання та досвіду, особливо щодо процесу зародження та продукування нових ідей. Зазначена роль культурних відмінностей робить їх важливим фактором розвитку особистості людини у полікультурному середовищі.

Будь-яка культура передбачає складний комплекс цінностей, які створюють основу культурних відмінностей. Кожне суспільство

прагне до поширення власних цінностей та культури. Саме культурні відмінності складають базис кроскультурної комунікації, спрямованої на взаємопроникнення культур, досягнення взаєморозуміння зі збереженням національних культур одночасно з їхнім взаємозбагаченням у соціальному та культурному плані, що є важливою метою сучасної освіти.

Поняття цінностей постійно знаходиться в центрі уваги багатьох суспільних наук. Сам термін був започаткований ще Аристотелем і, з точки зору філософії, є невід'ємною частиною відносин людини зі світом, у якому протікає її життєдіяльність і пізнання. Таким чином, цінності – властивості буття, які створює людина або які мають певне відношення до неї. Категорія цінності виступає як залежна від історії розвитку, соціальних умов, суспільних відносин, діалектики об'єктивного та суб'єктивного [1, 992].

В Енциклопедії освіти Академії педагогічних наук України зазначається, що основною дефініцією поняття «цінність» є значущість певних реалій дійсності з точки зору задоволення матеріальних і духовних потреб, інтересів людини. Самі цінності наповнюють сенсом існування людини та суспільства, значною мірою відтворюючи саму людину. У контексті нашого дослідження важливим є те, що цінності є опосередкованим культурою еталоном у досягненні потреб, який має підсвідомий характер.

Послугуючись аналізом специфіки філософських підходів до визначення категорії цінностей, здійсненим дослідницею В. Киричок, можна зробити висновок, що існує багато точок зору на сутність цього поняття [2, 133–138] (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Визначення категорії «цінність»

Дослідники	Визначенні цінності
О. Дробницький, А. Здравомислов	здатність задовольняти потреби й інтереси особистості
В. Тугаринов	особлива значущість речей, явищ, процесів, ідей для життєдіяльності особистості, її потреб та інтересів
В. Василенко	форма прояву людиною різноманітного ставлення до предмета, події, явища тощо
І. Бех, Л. Виготський, В. Малахів, С. Рубінштейн	специфічне утворення свідомості; особлива індивідуальна реальність, яка має особливу значущість для особистості, котра переживає її
Б. Додонов	особлива індивідуальна реальність, суть якої полягає у її позитивній значущості, що має вирішальне значення у процесі життєдіяльності людини.

Особистісний характер цінностей дозволяє науковцям застосувати найбільш загальний підхід до їхньої класифікації, розрізняючи позитивні та негативні цінності залежно від того, чи відповідають вони потребам та інтересам людини. Деякі автори узагальнено розглядають цінності, поділяючи їх на матеріальні та духовні [3, 77–87].

У зарубіжній науці проблема цінностей розглядалася більш вузько порівняно з вітчизняною традицією. Це зумовлюється тим, що закордонні дослідники протягом тривалого часу робили акцент не на структурі й природі цінностей, а на аспекті їхнього прояву в житті людини. З іншого боку, важливою заслугою західних психологів є формування великої кількості підходів до розуміння цінностей, що розглядають і доповнюють це поняття у різних площинах.

Розглядаючи цінності в межах гуманістичної традиції, такі авторитетні дослідники, як А. Маслоу, Г. Оллпорт, К. Роджерс, вважали, що джерелом формування цінностей є сама людина. Г. Оллпорт підкреслював, що суспільні, моральні, етичні цінності виступають як засоби, умови досягнення внутрішніх цінностей особистості.

Широко розглядалася проблема цінностей В. Франклом, що розумів під цінностями особистості, на противагу попереднім авторам, так звані «універсалії змісту», властиві більшості членів суспільства, всьому людству протягом усього його історичного розвитку.

Уявлення про систему цінностей особистості як ієрархію її переконань набуло поширення в американській соціальній психології. Тут одним із найпопулярніших підходів до вивчення цінностей є концепція М. Рокича. У теорії М. Рокича під цінностями розуміється вид переконань, що має центральне положення в індивідуальній системі переконань. Цінності є керуючими принципами життя, що визначають те, як необхідно поводитися людині.

Концепція людських цінностей М. Рокича містить у собі наступні постулати: загальна кількість цінностей невелика; усі люди мають однакові цінності, але однакові цінності мають для різних людей різну значущість; цінності організовані в системи; джерела

людських цінностей полягають у культурі, суспільстві, суспільних інститутах і самій особистості людини; вплив цінностей простежується практично в усіх соціальних феноменах. Під ціннісними орієнтаціями М. Рокич розуміє абстрактні ідеї, не пов'язані з певними об'єктами або ситуацією, такі, що виражають людські переконання про типи поведінки й пріоритетні цілі [4].

На базі розуміння науковцем цінностей і ціннісних орієнтацій ним виведене подання про культурні й індивідуальні цінності.

Теорія М. Рокича, його ідея про наявність термінальних й інструментальних цінностей, а також розроблений ним опитувальник для вивчення цінностей створили основу для розвитку як теоретичних знань про цінності, так і інструментарію з вивчення цієї змінної.

У 90-х роках ХХ століття Ш. Шварц розробив новий теоретичний і методологічний підхід до вивчення цінностей на основі концепції М. Рокича про існування термінальних й інструментальних цінностей, а також на основі власної концепції про мотиваційну мету ціннісних орієнтацій й універсальності базових людських цінностей.

Ш. Шварц виходив з того, що найбільш істотний змістовний аспект, що лежить в основі розходжень між цінностями, – це тип мотиваційних цілей, які вони виражають. Учений вважає, що існують базові людські цінності, які з високою ймовірністю виявляються в усіх культурах. Вони є універсальними людськими потребами (біологічні потреби, необхідність координації соціальної взаємодії тощо). Ш. Шварцем виділено десять мотиваційних типів, які, з його погляду, охоплюють базові типи цінностей і створюють між собою динамічну систему відносин.

Відповідно до теорії Ш. Шварца, цінності особистості існують на двох рівнях: нормативних ідеалів (стабільні, що відбивають життєві принципи поведінки людини) й індивідуальних пріоритетів (залежні від ситуації й співвідносні з конкретними вчинками людини).

Узагальнюючи визначення цінностей багатьох західних теоретиків, Ш. Шварц і В. Білські виокремлюють наступні основні їхні характеристики:

- 1) цінності є переконаннями. Вони не є холодними думками. Коли цінності активізуються, вони змішуються з почуттям;
- 2) цінності є бажаними людиною цілями й образом поведінки, що сприяє досягненню цих цілей;
- 3) цінності не обмежуються певними діями й ситуаціями (тобто є трансцендентними);
- 4) цінності виступають як стандарти, які керують вибором або оцінкою вчинків, людей, подій;
- 5) цінності впорядковані за важливістю відносно одна одної. Упорядкований набір цінностей формує систему ціннісних пріоритетів [5, 878–891].

Висновки і перспективи досліджень.

Таким чином, цінності є частиною мотиваційно-потребнісної сфери особистості; при цьому їх слід розглядати з урахуванням визначальної ролі соціальних чинників розвитку особистості та регулювання її поведінки. Дослідження природи цінностей в контексті кроскультурної взаємодії активно проводяться останнім часом як на рівні аналізу цінностей особистості, так і на рівні цінностей культури. Теорії та методики постійно розвиваються й удосконалюються в пошуках концептуальної обґрунтованості та валідності. Це пояснюється прагненням виявлення не лише відмінностей у цінностях людей, що належать

до різних соціальних груп та культур, але й схожості у проявах базових цінностей у різних країнах.

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань, пов'язаних із роллю цінностей у процесі кроскультурної взаємодії. Актуальною для вивчення залишається проблема співвідношення цінностей та ціннісних орієнтацій в особистісному контексті для досягнення взаєморозуміння між представниками різних культур, їхнього взаємозбагаченням у соціальному та культурному плані.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
2. Киричок В. А. Формування гуманістичних цінностей молодших школярів у сучасних умовах / В. А. Киричок // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. пр. / АПН України. Ін-т пробл. виховання. — К.; Житомир, 2005. — Вип. 7. — С. 133—138.
3. Олинець Т. В. Формування крос-культурних цінностей у молоді як наукова проблема / Т. В. Олинець // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць. — Вип. 14, книга 2. — Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д. Г., 2010. — 604 с.
4. Rokeach M. The Nature of Human Values / Milton Rokeach. — New York: Free Press, 1973. — 438 p.
5. Schwartz S. H., Bilsky W. Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications / Shalom H. Schwartz, Wolfgang Bilsky // Journal of Personality and Social Psychology. — Vol. 58(5), May 1990. — P. 878—891.

L. V. AIZIKOVA

Mykolaiv

VALUES IN THE CONTEXT OF CROSS-CULTURAL INTERACTION

The article analyzes the approaches of Ukrainian and foreign scholars to the definition of values in the context of cross-cultural interaction. The study revealed that values are the part of the need and motivational sphere of a personality; thus they should be considered taking into account the crucial role of social factors in the development of personality and regulation of individual behavior.

Keywords: cross-cultural interaction, values, cultural differences, personal values, personality orientations

Л. В. АЙЗІКОВА

г. Николаев

ЦЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ КРОССКУЛЬТУРНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

В статье проводится анализ подходов отечественных и зарубежных ученых к определению понятия ценностей в контексте кросскультурного взаимодействия. В результате исследования выявлено, что ценности являются частью мотивационно-потребностной сферы личности; при этом их следует рассматривать с учетом определяющей роли социальных факторов развития личности и регулирования ее поведения.

Ключевые слова: кросскультурное взаимодействие, ценности, культурные различия, ценности личности, личностные ориентации.

Стаття надійшла до редколегії 31.07.2014